

10. Козлов, В.И. Проблема этнического самосознания и ее место в теории этноса // Советская этнография. – 1974. – № 2. – С. 80.
11. Пилипенко, М.Ф. Возникновение Белоруссии: Новая концепция. – Минск: Беларусь, 1991. – 142 с.
12. Рогачев, П.М., Свердлин, М.А. О понятии "нация" // Вопросы истории. – 1966. – № 1. – С. 33–48.
13. Рыбаков, С.Е. К вопросу о понятии "этнос": философско-антропологический аспект // Этнографическое обозрение. – 1998. – № 6. – С. 3–15.
14. Сміт, Э. Нацыяналізм у дваццатым стагоддзі / Пер. з англ. С. Нагорнага; Пад рэд. І. Бабкова, У. Рагойшы. – Мінск, 1995. – 272 с.
15. Ферро, М. Как рассказывают историю детям в разных странах мира / Пер. с фр. – М.: Высшая школа, 1992. – С. 151.
16. Цамерян, И.П. Актуальные вопросы марксистско-ленинской теории нации // Вопросы истории. – 1967. – № 6. – С. 107–122.
17. Цамерян, И.П. К итогам дискуссии по некоторым проблемам теории нации // Вопросы истории. – 1970. – № 8. – С. 87.
18. Чаквин, И.В., Терешкович П.В. Из истории становления национального самосознания белорусов (XIV–начало XX в.) // Советская этнография. – 1990. – № 6. – С. 42–54.
19. Юхо, И.А. Белая Русь // Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: Тэксты. Даведнік. Каментарыі. / Бел. сав. энцыкл.; Рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелСЭ, 1989. – С. 464.

Уніяцтва – трагічная старонка гісторыі Беларусі

Бажанаў У. А.

г. Мінск, БНТУ

У жыцці кожнага народа ёсць шмат падзей і фактаў, інтэрпрэтацыя якіх носіць у той, ці меншай меры супярэчлівы характар, рознагалоссе не толькі ў навуковым, але і ў бытавым асяроддзі насельніцтва. Адной з такіх значных праблем, якую спрабавалі рашыць у XVІІ ст. духоўныя і свецкія ўлады на тэрыторыі Беларусі, з'яўляецца спроба ўз'яднання праваслаўя і каталіцызма ў новаўтворанай уніяцкай царкве. Тым больш, што аб'яднанне царквоў адбывалася ў цеснай сувязі з аб'яднаннем

дзяржаў. Берсцейская царкоўная ўнія 1596 г. стала лагічным працягам Крэўскай 1385 г., а потым Люблінскай 1569 г. уній.

Распад Рымскай імперыі (1054 г.) пацягнуў за сабой і раздзяленне хрысціянскай царквы на заходнюю – каталічную, і ўсходнюю – праваслаўную. Разрыў аказаўся не выпадковым і не часовым: адчужэнне нарасталася і нярэдка выяўлялася у адкрытых варожых дзеяннях паміж імі. У той жа час ідэя вяртання к былому адзінству мела сваіх прыхільнікаў як сярод праваслаўных, так і сярод католікаў, што аформілася у уніяцкі рух.

Каталічны Рым стварыў у вобразе папства магутны самаўладны цэнтр, які набыў сваю дзяржаўнасць – Ватыкан. Рымскі папа прэтэндаваў на статус універсальнага духоўнага манарха. Благаслаўленне папы лічылася легітымацыяй каралей, імператараў Заходняй Еўропы на дзяржаўную ўладу. Таму ватыканскае кіраўніцтва ўзмоцнена прапрацоўвае план яднання хрысціянскіх царкоў, каб замацаваць свае панаванне ў свеце. У 1439 г. на Фларэнцыйскім саборы была абвешчана унія аб яднанні католікаў і праваслаўных, якая, аднак, ужо праз чатыры годы была адменена. Негледзячы на пагрозу папы Пія ўсіх праціўнікаў уніі падвергнуць цяжкім мукам, фларэнцыйская унія выклікала бязлітаснае супраціўленне ў праваслаўным асяродзі.

Аднак няўдача не ахладзіла пыл заходніх католікаў далучыць да сябе праваслаўных. На гэты раз яны вырашылі дзейнічаць больш усебакова і гібка, хаваючы сапраўдныя мэты аб'яднання пад захапляючай рыторыкай. Задачу лакалізавалі на канкрэтнай тэрыторыі, дзе, па іх меркаванню, з'явіліся спрыяльныя магчымасці для паспяховай працы ў гэтым напрамку. У Ігнатоўскі лічыў, што рэфармацыйны рух не закрануў сваім уплывам ні просты народ, ні магнатаў і шляхту, і каталіцтва заняло месца рэфармацыі ў гэтым асяродзі [1, с. 120].

Навукоўцы выказваюць думку, што на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага былі спрыяльныя ўмовы для распаўсюджвання ідэі хрысціянскага адзінства. Сярод іх называюць двухсотгадовае суіснаванне праваслаўя побач з каталіцтвам, міжканфесійныя шлюбы, сувязь ідэі уніі з ідэяй царкоўнай і дзяржаўнай незалежнасці ВКЛ як ад Польшчы, так і ад Масковіі, а таксама з ідэяй інтэграцыі ў еўрапейскую культуру [2, с. 79]. Трэба маць на ўвазе і тое, што Візантыйская імперыя, канстанцінопальскія патрыярхі якой

лічылісь вярхоўнымі архіпастырамі над заходне-рускай царквой, не толькі ніколі не заступалася за сваіх падапечных адзінаверцаў, але пасля захопа яе туркамі наогул перастала існаваць як праваслаўны цэнтр.

Маскоўская Русь пасля падзення Канстанцінопаля аб'явіла сябе пераемніцай візантыйскіх імператараў, «трэцім Рымам», які стаіць на ахове праваслаўнай веры. З гэтага пункту гледжання, Масква брала пад сваю ахову і апекаванне праваслаўных вернікаў у ВКЛ. Таму тут завязываўся няпросты вузел не толькі царкоўных, але і дзяржаўных інтарэсаў Масквы, Польшчы і папскага Рыму. Ніхто з іх не збіраўся браць у лік пазіцыю праваслаўных духоўнікаў і вернікаў ВКЛ. Перш за ўсё іх цікавілі праблемы саперніцтва за гегемонію ў гэтым кутку Еўропы, непадзельнай ўлады над яго тэрыторыямі і душамі людзей, што стала доўгатэрміновым фактарам развіцця нашых зямель [3, с. 56]. Маскоўская Русь хутка набрала моц і сілу і з канца XV ст. становілася уплывовым палітычным цэнтрам з прэтэнзіяй на гегемонію ў Заходняй Еўропе. Ведая круты нораў Маскоўскай улады, ВКЛ усклала вялікую надзею на самастойнасць сваёй дзяржаўнасці ў саюзе з больш ліберальнай Польшчай. У Польшчы, а потым у Рэчы Паспалітай канфесійную сувязь беларускай і ўкраінскай царквоў з Масквой разглядалі як небяспеку для сваёй трываласці. Не спрыяла адзінству Польшчы і разнавер'е хрысціянскага насельніцтва Рэчы Паспалітай. Таму ідэя уніі блукала ў планах польскіх кіраўнікоў, набываючы ўсё больш рэальныя намеры і дзеянні вышэйупамянутых сіл.

Як момант перахода к рашучаму завяршэнню гэтага працэса можна тлумачыць заключныя словы караля Польшчы Сігізмунда II Аўгуста пры закрыцці Люблінскага сейма, дзе ён, па сутнасці, паставіў задачу прадоўжыць люблінскі працэс, каб устанавіць у новай дзяржаве і адзінства веры, не выключаючы для дасягнення гэтай мэты усе сродкі, у т. л. прымусовыя. «Дзе людзі не звязаны адзінай верай і рэлігіяй, ніякая другая сувязь іх не стрымае», – сфармуляваў гэтую думку вядомы польскі дзеяч Пётр Скарга [3, с. 59].

Трэба адзначыць, што ідэя рэлігійнай уніі паміж каталіцкай і праваслаўнай царквамі мела супярэчлівы характар. З аднаго боку, яна аб'ектыўна павінна была стаць кампрамісам паміж двума веткамі хрысціянства, зняць супрацьстаянне і нарастаючую барацьбу, якую яны вялі ўжо шмат часу адна супраць другой. Простыя людзі

спадзяваліся, што грамадзянства супакоіцца, знікнуць напружанне і непакой. Вялікакняская шляхта вельмі марыла і спадзявалася на значнае павышэнне свайго статусу ў дзяржаве за кошт распаўсюджвання на іх прывілеяў польскай шляхты. З іншага боку, каралеўскі двор меў на ўвазе не незалежнае аб'яднанне, а тое, якое будзе патраніравацца папай Рымскім і, такім чынам, каталіцкі ўплыў стане пануючым, а з гадамі – адзіным. Праблемы, з якімі бакі імкнуліся к узаемнай уніі, вельмі адрозніваліся. Вядомы беларускі гісторык У. Ігнатоўскі лічыць, што «вуніі 1569 і 1596 г. былі актамі, якія ўключалі Беларусь у склад Польскай дзяржавы» [1, с. 125].

Яшчэ ў 1385 г. князь ВКЛ Ягайла праз шлюбную унію з Каралеўствам польскім палучыў польскую карону і вельмі р'яна стаў насаджаць у ВКЛ каталіцтва. Ен узяў на сябе місію «прызваць, прыцягнуць, нават прынудзіць да павінавання Рымскай царкве ўсіх літоўцаў абога пола і звання і стану, к якой бы веры ці секце яны ні належылі» [4, с. 74]. Ягайла дзейнічаў вельмі энэргічна, але без варажасці ў адносінах да праваслаўя. Агарожвая літоўцаў-католікаў ад праваслаўя, Ягайла строга забараніў ім заключаць шлюбы з рускімі, за выключэннем тых, якія прынімалі каталіцтва. Пераход рускіх дваран у каталіцтва задабраахвотнічалася тымі ж правамі, якімі карысталіся польскія знатныя роды. «За рэўнасць у веры, труды і ў прыклад іншым гаспадарам» Ягайла палучыў ад папы Рымскага сан галоўнага яго вікарыя, ці намесніка, у сваіх уладаннях.

Перыяд князёўства ў ВКЛ ад Вітаўта да Жыгімонта II Аўгуста быў напоўнен барацьбой за самастойную ад Польшчы палітыку. Ідэя уніі некалькі заціхла, але не знікла зусім. Пераемнікі Вітаўта з рознай актыўнасцю падтрымалі каталіцкі ціск на праваслаўе. Але доўгі час ідэя уніі заставалася нерэалізаванай. Асноўная прычына бачыцца ў тым, што заходне-руская царква знаходзілася пад кіраўніцтвам Маскоўскай мітраполіі. Пасля падзення Візантыі Масква заявіла сябе пераемніцай грэка-праваслаўнай імперыі візантыйскіх імператараў, як у дзяржаўным, так і рэлігійным сэнсе, пад сцягам адзінства «всёя Русі». Таму маскоўскія мітрапаліты былі руплівымі праціўнікамі не толькі аб'яднання, але і любога збліжэння праваслаўя з каталіцкай царквою і папскім прэстолам. На Маскоўскім саборы 1459 г. заходне-рускія епіскапы аддалі праклёну Фларэнційскую унію і выказалі вернасць праваслаўю.

Іх падтрымалі амаль усі літоўскія епіскапы. З гэтым фактам уладам ВКЛ і Польшчы прыходзілася лічыцца. Пакуль у ВКЛ правілі Ягелоны, праваслаўная царква не пераносіла вялікага цяжару з боку ўлад і каталіцкіх вернікаў.

Пошукі выхада прывялі к узнікненню ў Польшчы думкі, што трэба нейкім чынам адарваць заходне-рускую царкву ад уплыву Масквы і стварыць для яе асобую мітраполію. І тут многія гады блукаўшая на польскім і рымскім прасторах ідэя уніі здалася вельмі ўдалай, сваечасовай і была ўзята на ўзбраенне клерыкальнымі і дзяржаўнымі дзеячамі Польскага каралеўства і іх аднадумцамі ў ВКЛ. Натуральна, што ідэя уніі была не проста падтрымана папскай курыяй, але стала і праграмай дзеяння Рымскага святога прэстола на бліжэйшыя гады. Дастатковыя красамоўна аб гэтым сведчыць адно з пісем папы Рымскага каралю Казіміру IV Ягелончыку, у якім ён усіх праціўнікаў Фларэнцыйскай уніі прызваў падвергнуць «цяжкім мукам».

Каталіцызм прыкметна павялічываў грубы ціск на праваслаўных. У 1436 г. у ВКЛ быў уведзены духоўны суд (інквізіцыю), які вёў пошук і падвяргаў пакаранню ерэтыкоў і схізматыкаў, накіроўваў у каталіцтва і падпарадкоўваў Рымскаму прэстола. Праваслаўным было забаронена не толькі будаваць новыя царквы, але і рамантаваць старыя. Пры карале Рэчы Паспалітай Жыгімонце II Аўгусте работа па афіцыйнаму аб'яднанню праваслаўнай і каталіцкай рэлігій у унію прыняла непасрэдны характар. Для дапамогі ў 1569 г. кароль выклікаў з Польшчы і пасяліў у ВКЛ іезуітаў. Ордэн іезуітаў быў заснаваны папай Паўлам III у 1540 г. з мэтай аказання супрацьдзеяння распаўсюджванню ў Рымскай царкве ерэтычных вучэнняў і аховы праў Рымскага прэстола. У ВКЛ яны сталі актыўнымі і настойлівымі праваднікамі палітыкі апалачвання і акаталічвання праваслаўнага насельніцтва. Трэба заўважыць, што дзейнасць іезуітаў у ВКЛ не насіла адназначна негатыўнага характару. Негледзячы на сваю антыўнііацкую пазіцыю некаторыя даследчыкі прызнавалі, што прапагандыруа амаль 20 год ідэю уніі ў ВКЛ іезуіты праз сваі пропаведзі, дыспуты з праваслаўнымі, школамі і асабліва творамі змаглі дастаткова пазнаёміць праваслаўных людзей аб падрыхтоўваючай уніі. Пад іх уплывам многія праваслаўныя сталі праяўляць цікавасць к лацінству. Асаблівым поспехам іезуітаў было тое, што яны набылі настолькі вялікі ўплыў на

караля Жыгімонта III, што той быў гатовы скарыстаць усе меры для ўкаранення ўніі ў сваёй дзяржаве [4, с. 107]. Уніяцкае асяроддзе выхавала шэраг выдатных царкоўных і грамадзянскіх дзеячоў, вучоных, пісьменнікаў, дзеячоў культуры: І. Пацея, І. Руцкога, І. Морахоўскага, А. Саляву, П. Яноўскага, Л. Кішку, гісторыкаў Я. Сушу, І. Кульчынскага, І. Даніловіча, славіста М. Баброўскага і інш.

На працягу 1590–1595 гг. на саборах, нарадах і перамовах з прадстаўнікамі Ватыкана апрацоўваліся і фармуліраваліся асноўныя ўмовы уніі. Ідэя стварэння уніяцкай царквы палучыла падтрымку значнай часткі вышэйшых іерархаў праваслаўных царкоў Беларусі і Украіны, дзяржаўных дзеячоў Вялікага Княства Літоўскага (канцлер Л. Сапега, наваградскі ваявода Ф. Тышкевіч, К. Астрожскі), часткі федалаў. Непасрэднымі арганізатарамі уніі былі праваслаўныя луцкі епіскап Кірыл Тарлецкі і брэсцкі епіскап Іпаці Пацей. У 1595 г. яны пабывалі ў Рыме і ад імя заходне-рускай царквы заключылі унію з Рымам. Яны ўзгаднілі з папай Рымскім ужо падпісаны каралём Рэчы Паспалітай канчатковы дакумент, які змяшчаў 33 артыкула царкоўнай згоды. Артыкулы абазначылі дагматычныя, абрадава-літургічныя, іерархічныя і юрыдычныя асновы і статус уніяцкай царквы, яе ўзаемаадносінны з дзяржавай, касцёлам. Артыкулы-умовы былі прызваны ліквідаваць дэарганізацыю праваслаўнай царквы ва ўсіх сферах духоўнага, матэрыяльнага і культурнага жыцця і мелі выразны этнаахоўны напрамак [2, с. 80]. Агаварываліся дзяржаўныя гарантыі ўніяцкай царквы, у т. л. ад лацінізацыі і паланізацыі, прадугледжвалася адміністрацыйная самастойнасць у адносіннах ад польскага касцёла, захаванне ўсходней (візантыйскай) традыцыі. Даследчыкі выказваюць думку, што гэта была спроба вырасціць новую форму хрысціянскай рэлігіі на візантыйскай усходнеславянскай аснове з выкарастаннем заходніх традыцый [2, с. 80].

Далейшыя падзеі яшчэ раз падцвердзілі мудрасць Пратагора, што ў адну і тую ж раку нельга двойчы зайсці. Але нашым продкам, як даволі часта і нам, сучаснікам, прыходзіцца даходзіць да ісціны сваім горкім і небезахварным вопытам. Ідэя вяртання да былога адзінства хрысціянства не давала пакоя шмат каму. Пры гэтым трэба маць на прыкмеце, што чыстая ідэя адзінства ўжо даўно растварылася у шматлікіх палітычных праектах унутраных

і знешніх камбінатараў, дзе рэлігіі адводзілася роля прывабнага фона.

Тым не менш 6–9 кастрычніка 1596 г. у Бярэсьце для зацвярджэння уніі сабраўся царкоўны сабор, на які з’явіліся прадстаўнікі двух усходніх патрыярхаў, Царградскага і Александрыйскага. Але разнагалоссе паміж удзельнікамі былі настолькі супрацьлеглымі, што абаронцы уніі і яе праціўнікі вымушаны былі падзяліцца і праводзіць кожны свой сабор паасобку. Перш за ўсё, кожны сабор абвясціў анафему процілегламу боку і лішыў сану іх епіскапаў, што павінна было лішыць кожны сабор прававой сілы. Але на падмогу уніятам прышлі папа Рымскі і польскі ўрад. Прыняцце уніі імі было ацэнена, як законнае рашэнне, якое трэба праводзіць у жыццё. Альтэрнатыўны сабор аб’явіў уніяцкі сабор незаконным і адверг царкоўнае адзінства.

Брэсцкая унія змяніла па сутнасці фармальнае падпарадкаванне Канстанцінопальскаму патрыярхату. Адразу ж пасля Берасцейскага сабора ў Рэчы Паспалітай была выдадзена каралеўская грамата, у якой усе ўрадавыя ўлады і службовыя асобы абавязваліся павяжаць пастанову Берасцейскага сабора, а ўсіх праціўнікаў уніі прызначана было лічыць дзяржаўнымі злачынцамі. Кароль зацвердзіў пастанову аб афіцыйна-дзяржаўным прыняцці ўніяцтва, прызнаў уніятаў адданымі прэстолу і айчызне і аб’явіў праціўнікаў уніі парушальнікамі грамадзянскага спакою і дзяржаўнымі здраднікамі. Такім чынам, працес яднання праваслаўных і каталіцкіх вернікаў у рамках адзінай царквы завяршыўся афіцыйным прыняццем акта уніі, але ў крайняй канфрантацыі з яе праціўнікамі, што вельмі перашкаджала галоўнай мэце ўніі – узмацненню ўнутранага адзінства насельніцтва Рэчы Паспалітай перад мноствам знешніх для яе пагроз. У канчатковым ліку, «недастаткова прадуманая экстрапаляцыйная палітычнага адзінства на вобласць этна-рэлігійную была «няшчаснай утопіяй, якая падтачыла польскую дзяржаву» [3, с. 60].

Пры усіх недахопах уніі, яна садзейнічала збліжэнню беларусаў з заходне-еўрапейскім культурным прасторам, дала адчуванне свайго адзінства з заходняй цывілізацыяй, што, на думку С. Марозавай, была гістарычна дэтэрмініравана. Але ўнія як сімбіёз раўнавагі па прынцыпу «залатой сярэдзіны» нават і не планавалась: і спачатку, і да свайго гістарычнага завяршэння унія прадстаўляла вельмі неўстойлівую канструкцыю паміж праваслаўем і каталіцтвам.

Як піша С. Марозава, уніяцтва «скланялі то ў адзін, то ў другі бок» [3, с. 85]. Ва ўмовах афіцыйнага навязвання унія выклікала шырокі сацыяльны пратэст. Абарона праваслаўя становілася патрыятычнай справай аховы народнасці, мовы, культуры, што асабліва адчувалася ў першыя дзесяцігодзі пасля абвяшчэння уніі. Антыуніяцкую накіраванасць мелі Віцебскі бунт 1623 г., у час якога быў забіты уніяцкі архіепіскап Ісаіафат Кунцэвіч, іншыя народныя выступленні. Але на працягу XVI ст. большасць простых людзей прынялі унію, а значная частка шляхты перайшла ў каталіцтва.

Ігнатоўскі У. лічыць, што акт Берасцейскай уніі меў не столькі царкоўнае, як нацыянальна-палітычнае значэнне. Утварэнне уніі, на яго погляд, «ня мела на мэце злучэння вер», а разам з актамі Люблінскай уніі павінна было садзейнічаць уключэнню Беларусі ў склад Польшчы [1, с. 125]. Таму з цягам часу цікавасць польскага кліру і ўлады, а з імі і Ватыкана, да ўніі значна знізілася. Польшча не збіралася становіцца па веры уніяцкай. На гэтай глебе пачалася барацьба, якая прыносіла значную перашкоду ў развіцці як ВКЛ, так і Рэчы Паспалітай, што для апошняй паслужыла адной з прычын яе ліквідацыі як дзяржавы. Аргументы прывержанцаў уніі, што на нязначныя ўступкі ў царкоўных пытаннях якія не закрануць чысціню веры праваслаўных, яны замест падчынення безуладнаму Канстанцінопальскаму патрыярху палучаць абарону ад папы Рымскага, які адновіць парадак у праваслаўнай царкве, сацыяльнае становішча праваслаўных палепшыцца – усё гэта аказалася пустымі абяцанкамі, якія рэальна ніхто не збіраўся выконваць.

Каралі Рэчы Паспалітай раздавалі прыняўшым унію епіскапам праваслаўныя царквы, манастыры, архіерэйскія маёнткі. Святароў, якія аказвалі супраціўленне уніі, бясчэсцілі, саджалі за краты. У праваслаўных адбіралі царквы і ператваралі іх гвалтоўна ў уніяцкія. Але былі і каралі, якія выказвалі клопат праваслаўным. Пры Уладзіславе IV уніяты вярталі праваслаўным аднятыя манастыры і царквы, але не добраахвотна. Такія меры не насілі ўстойлівага характару, таму што ўніяцкае духавенства і польская шляхта аказвалі такім дзеяннем адваротны ціск нават на караля і каралям прыходзілася лічыцца з імі. З кожным годам уніяцтва ўсё больш напаянялася лаціна-каталіцкім зместам. Была праведзена лацінізацыя богаслужэння ў уніяцкай царкве. У другой палове XVIII ст. сістэматычна ідзе ўкараненне лацінства ў уніяцтва.

Каталіцкае духавенства ўсімі спосабамі даказывала праваслаўным, што іх вера адсталая, а унія як і ўсе нехрысціянскія веравызнанні з'яўляецца ерэсцю, вучэннем, якое больш кепскае, чым турэцкая, яўрэйская ці лютэранская, што ніхто з яе наследнікаў не можа быць выратаваны. Сучасны даследчык, прадстаўнік праваслаўнай царквы протаіярэй Канстанцін Знаско піша ў свёй манаграфіі: «Так перажывала унія свой гістарычны лёс. Вызваная палітычнай і рэлігінай інтрыгай, не маючы ў сваёй аснове строга ўстаноўленага дагматычнага вучэння і кананічнага строю, да таго ж навязанная заходне-рускаму народу насіллям, яна не магла глыбока пусціць каранні для свайго існавання, а была толькі годна іграць роль аб'екта для лацінізатарскіх мэтай Рыма» [4, с. 188]. 18 верасня 1732 г. у Варшаве сейм стварыў «генеральную канфедэрацыю», якой было даручана пераглядзець усе прывілегіі праваслаўна-рускага насельніцтва з мэтай ліквідаваць некаторыя з іх, што і была зроблена (забарона праваслаўных з'ездаў, недапушчэнне праваслаўных на пасады ў ваяводствах, гарадах і землях Рэчы Паспалітай і г. д.).

Як мы ўжо падкрэслівалі, шмат хто спадзяваўся, што унія зможа зняць вастрыню ўзаемаадносін вернікаў: хрысціян і католікаў, царкоўных служачых і наогул праваслаўна-рускага і каталіцка-польскага насельніцтва ў Рэчы Паспалітай. Але ўмяшанне ў аб'яднальны працэс дзяржаўнай улады унясло ў яго насільна-уладнае напружанне, якое, натуральна, выклікала ў страдаючага бока адказную рэакцыю – супраціўленне. Тады, зыходзячы з сутнасці ўлады, як дзяржаўнай сілы, польскі бок ўзмацніў рэпрэсіўна-сілавыя спосабы падпарадкавання Берасцейскаму рашэнню. Такім чынам, у грамадзянстве прадоўжылася яшчэ больш вострая барацьба паміж тымі ж суб'ектамі. Без сумнення, можна пагадзіцца з кропкай гледжання С. Марозавай, што з захватам у 1453 г. туркамі Канстанцінопаля праваслаўная царква, Візантыйскі цэнтр згубілі свой імідж і арганізацыйны уплыў на ўсходне-славянскія народы. Таму праваслаўная царква аказалася ў крызісе. Яна была безабароннай, асабліва перад такім вопытным, моцна арганізаваным саюзам паміж папай Рымскім, польскай каронай і езуітамі.

Але не ўсё была так адналінейна. Падзеі паказалі, што арганізатары ўніі недаацанілі трываласць праваслаўных традыцый у гушчы беларускага народа. Як падкрэслівае С. Падокшын, шматлікія ўніяцкія імкненні ламаць «праз калена» натуральнае гістарычнае

жыццё народа, яго асновы, традыцыі, каштоўнасці не вытрымалі выпрабаванняў у сутыкненні з суровай гістарычнай рэальнасцю і ў канцы канцоў аказаліся утопіяй [5, с. 12]. Ён вельмі, на наш погляд, абгрунтавана прыходзіць к вываду, што «гвалтоўнае ўвядзенне уніі ў 1596 г. і яе скасаванне у 1839 г. – гэта дзве катастрофы у гісторыі беларускага народа, яго духоўна-рэлігійнага жыцця, акты знешняга ўмяшэння – спачатку з Захаду, а потым з Усходу – у натуральна абумоўлены працэс гістарычнага развіцця, умяшэнне ў цывілізаваную супольнасць, якая паспяхова на працягу некалькі стагоддзяў інтэгрыравалася у еўрапейскую культуру на падставе рэлігійнага плюралізма і верацярпімасці, прайшла праз эпоху асабістага Адраджэння, стварыла сваю нацыянальную культуру з шэдэўрамі сусветнага значэння – Бібліяй Скарыны, Статутамі ВКЛ і інш. Як гвалтоўнае ўвядзенне уніі, так і яе скасаванне аказалі разбуральнае ўздзеянне на менталітэт беларускага народа, яго самасвядомасць» [там жа, с. 16].

Гэтая ацэнка з’яўляецца карэнным вобразам супрацьлеглай ацэнцы, якую дала ўніяцтву С. Марозава, якая піша, што беларускае грамадства ў перыяд Адраджэння «раптам убачыла сябе адсталым ад заходнееўрапейскага прагрэсу», культурна-канфесійнай ізаляраванай ад Еўропы» «зацвярдзеўшыя» культурныя формы праваスлавия перашкаджалі плыні жыцця, стала відавочным культурнае «спазненне» беларуска-украінскага грамадзянства, царква (праваслаўная) страціла заснаванне, значэнне і прэстыж у грамадстве, праваслаўе не магло стварыць неабходную сістэму адукацыі, падрыхтаваць высокакваліфікацыйных кадраў духавенства, развіць богаслоўскую навуку і прапаведніцкае майстэрства, што разгорнутая лідэрамі праваслаўнай апазіцыі антыўніяцкая істэрыя да пачатку XVII ст. «унія была дастаткова скампраменціравана ў вачах грамадства...добрыя намеры епіскапаў натыкнуліся на неразуменне і байкот падбітай традыцыяналістамі праваслаўнай болшасці, якое ў сваім патрыятычным кансерватызме не прызнала рэформы [3, с. 56, 61, 172] і інш. Так праваслаўе – гэта беларуская культура, многія стагоддзі інтэгрыраваная ў еўрапейскую культуру, ці адсталая традыцыяналісцкая культура, фанатыкі якой абаранялі свой кансерватызм ад добрых намераў уніяцкіх епіскапаў выцягнуць іх к святлу еўрапейскага прагрэса? Манаграфіі С. Падокшына і С. Марозавай выйшлі з друку амаль адначасова (адпаведна ў 2000

і 2001 г.), таму, мабыць, іх аўтары не змаглі прыняць ва ўвагу пазіцыі адзін другога і больш паразважаць аб столь дыяметральнай процілегласці сваіх поглядаў. Але абодва гісторыка аднолькава канстатуюць, што ў XVII–XVIII стст. (С. Марозава, с. 175), XVIII ст. (С. Падокшын) уніяцтва стала самай масавай царквою ў Беларусі [3, с. 175; 5, с. 98]. Але і тут, па-першае, на цэлае стагоддзе разбежка ў храналогіі і, па-другое, няма ніякіх тлумачэнняў такога феномена-нальнага поспеху ўніяцтва ў Беларусі. З тэкстаў манаграфій абоіх гісторыкаў уніяцтва павінна было пацяраць у Беларусі поўны крах.

Перад падзеламі Рэчы Паспалітай уніяты мелі 8 епархій з 9 300 прыходамі, 10 300 святароў, 4,5 млн. вернікаў і 172 манастыра з 1 458 манахамі. На 1790 г. на беларускіх землях Рэчы Паспалітай уніятамі былі ад 2/3 да 3/4 насельніцтва (у сельскай мясцовасці да 80 %). Пасля пачатку падзелаў Рэчы Паспалітай пачынаецца атток з уніяцтва ў праваслаўе, што тлумачыцца дзеяннямі ў гэтым напрамку Расійскай улады. 19 кастрычніка 1795 г. указам Кацярыны II былі ліквідаваны ўсе уніяцкія епархіі, акрамя Полацкай [6, с. 585]. 12 лютага 1839 г. у Полацку па прапанове ўніяцкіх епіскапаў Святы Сінод вярнуў у праваслаўе яго членаў і ўсіх, хто стаў католікам пад прымусам.

Так скончылася драматычная старонка ў жыцці беларускага народа, якая, на думку шэрагу даследчыкаў, мела кепскія наступствы для культурнага і дзяржаўнага жыцця беларусаў.

Выкарыстаная літаратура

1. Ігнатоўскі У.І. Кароткі нарыс гісторыі Беларусі. 5-е выд. – Мінск: Беларусь, 1991. – 190 с.
2. Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі. Давпаможнік. – Мінск: ТАА ЦІПР, 2003. – 348 с.
3. Марозава С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным равіцці Беларусі (1596–1839) – Гродна, ГрДУ, 2001. – 352 с.
4. Протоіерей Константин Зноско. Исторический очерк церковной унии. – Минск: Мартис, 1993. – 236 с.
5. Падокшын С.А. Унія. Дзяржаўнасць. Культура (філасофска-гістарычны аналіз). 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – 111 с.
6. Уніяцкая царква // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 6. Кн. 1. – Мінск: БелЭн, 2001. – 592 с.